

Det musiske kunstnersind

Af Sebastian Swane, operasolist og speciallæge i psykiatri

Opera har en meget autentisk evne til at beskrive den komplekse psyke. Komponisterne er menneskekendere, der i musikken tegner dybe, vellignende psykopatologiske portrætter. Derfor er de store operakomponister så langt fra det skizofrene spektrums verdensbillede, som tænkes kan.

Med en baggrund som speciallæge i psykiatri og operasolist har jeg interesseret mig meget for kunstnersindet, især blandt de store operakomponister. Jeg har forsket i, hvordan komponister udtrykker psykopatologiske beskrivelser i orkesterets lagdeling i de store værker. Der er mange fordomme om kunstnere, som i deres originalitet og anderledes måde at tænke på ofte er blevet tolket som psykisk syge. Dette svarer meget godt til en anden klassisk fordom, nemlig den om at psykiatere selv må have "en rem af huden". Begge antagelser udspringer af, at mennesker er omvarende fortolkere, og at de ofte baserer deres tolkninger på emotioner, som i sagens natur ikke er fornuftsmæssige kognitioner (tanker).

Emotioner og kognitioner dannes forskellige steder i hjernen og kan sagtens bedømme den samme sag forskelligt. Da der er flere nervebaner fra emotionscentrene (det limbiske system) til hjernebarken (cortex), hvor bevidstheden og intellektet sidder, end omvendt, er det derfor nemmere for følelserne at påvirke tankerne end omvendt. At hjernen tolker og dømmer med forskellige evolutionsmæssige lag, gør os ikke blot ambivalente eller polyvalente, men medfører også, at vi ofte konstruerer fejlagtige meningssammenhænge, hvor der ingen er. Paradokset er, at der i modsætning til den klassiske antagelse om, at der ikke er langt fra genialitet til sindssyge, stort set ikke findes sindssygdom blandt de store operagenier. Lidelser inden for det skizofrene spektrum udelukker næsten per definition den overudviklede "seismograffølsomme" hjerne, fordi den skizofrenes emotionalitet ofte er læderet og præget af negative symptomer.

De fintfølede komponistpsykiatere

Bevidsthedsforskningen taler om "prækonceptuel samklang", der populært forklaret er vores umiddelbare tilgang til verden omkring os, men som inden for det skizofrene spektrum ofte synes at være beskadiget og giver følelsen af en slags "Verfremdungs-effekt". Det vil sige, at man ikke rigtig føler sig i umiddelbar kontakt med verden og sig selv (derealiserings- og depersonaliseringsoplevelser). Denne mangel på *attunement* (tilpasning) kan få den skizotypiske til at skrue op for musikken for at komme bedre i kontakt med følelserne i den,

men det øger blot perceptionen af lydintensiteten. Dette forklarer, hvorfor operakomponister, hvis vigtigste opgave er at oversætte librettoen (operateksten) til emotioner, dårligt kan befinde sig inden for det skizofrene spektrum. De store operakomponister er derimod fantastiske til at beskrive psykosen eller den prodromale tilstand, det vil sige tiden op til skizofrenien bryder ud, som fx Britten gør det i operaen *Peter Grimes*, eller det personlighedsforstyrrede, som Verdi og Puccini nærmest svælger i. Operakomponister kan beskrives som fintfølede psykiatere eller psykologer. De kender selvfølgelig ikke til diagnoser, men disse menneskekendere kan i musikken tegne dybe, vellignende psykopatologiske portrætter. Det giver slet ikke mening at være operakomponist, hvis man ikke interesserer sig for psykologi og kan identificere sig med menneskers emotioner. Komponister, der ikke interesserer sig for psykologi, vælger derfor ofte at kreere inden for det symfoniske.

Operaens kompleksitet

Operakomponisterne er måske de kunstnere, der tydeligst har foregrebet og demonstreret Aaron Becks kognitive psykoterapis grundprincipper, bl.a. ved at vise det nære samspil mellem kognitioner, emotioner, fysiologiske reaktioner og adfærd. Det meste af tiden lader komponisten nemlig orkestret beskrive personerne fænomenologisk, dvs. hvad personerne i operaen selv føler, og udtrykke det førnævnte dualistiske forhold mellem emotioner og kognitioner. Det betyder, at orkesteret ved hjælp af bl.a. ledemotiver beskriver, hvad personerne virkelig føler og oplever, i modsætning til det, de siger. Ledemotiver er melodier, som har en signifikant betydning i form af fx had, jalousi eller kærlighed. Ledemotivet udvikles harmonisk eller klangligt i takt med personen, mens melodiens signifikans bevares. Denne kompleksitet er det, der gør opera så utrolig interessant, fordi andre kunstarter, fx litteraturen, der er mere lineær, ikke formår at afspejle samme lagdeling og udvikling i psyken på en gang.

Filmmediet har samme mulighed, men udnytter den sjældent, idet filmmusik ofte begrænser sig til stemningsbeskrivelser snarere end reelle dybdepsykologiske analyser af personernes ubevidste. Operakomponister som Mozart, Verdi, Puccini, Wagner og Strauss lader orkestermusikeren kommentere det, der sker på scenen gennem hundredvis af udviklingsmotiver og komplekse lag, der hele tiden betyder noget bestemt i forhold til, hvad personerne tænker og føler. Ofte blandes, som farver, flere følelser på en gang ved hjælp af kontrapunkt. Det vil sige, at flere selvstændige motiver spilles samtidigt. Motiverne for glæde og frygt kan fx spilles på en gang, og ved at melere dem skaber kontrapunktet en helt ny affekt i form af skyldfølelse. Personerne på scenen kan benægte de emotioner, vi hører, at de gennemlever i orkesteret, og det demonstrerer netop operaens force: Den komplekse evne til

at beskrive den facetterede psyke. At operaerne er så gennemarbejdede og bevidste, modbeviser den romantiske opfattelse af det skabende som en inspiration, der blot kommer gudbenådet ned fra himlen. Og hvordan skulle en sindssyg tankeforstyrret hjerne kunne skabe en sådan bevidst kompleks emotionalitet?

Nijinsky og Proust

Vaslav Nijinsky (1890-1950) var måske den største mandlige balletdanser nogensinde og også en højst utraditionel koreograf. Disse to musiske kreative sider ligger meget tæt op af komponistens. Nijinskys optræden var præget af flere skandaler, især da han masturberede for åbent tæppe i slutscenen af *En fauns eftermiddag* ved uropførelsen i Paris. Forfatteren Marcel Proust var blandt de få fortalere for forestillingen. Nijinskys koreografier var aparte og kantede og måske udtryk for hans prodromale symptomer, før skizofrenien brød ud i lys luge, da han var 29 år gammel og herefter aldrig mere dansede. Han blev behandlet af Eugene Bleuler og røg ind og ud af de psykiatriske afdelinger resten af sit liv. Nijinskys kreativitet var kun tilstede så længe, hans sygdom ikke var brudt ud, og hans skandaler og stiliserede koreografier kan være udtryk for hans nedtonede emotionalitet, som det jo ofte ses hos skizotypiske. Marcel Proust, der formentlig var skizotyp, er et godt eksempel på, at forfattere i højere grad end komponister kan udfolde deres talent på trods af skizotypiske symptomer. Hans litterære værker er med deres minutiøse og overdetaljerede beskrivelser langt mere hyperrefleksive (fortænkte) end egentlig emotionelle.

Blandt skuespillere, balletdansere og sangere ses skizofreni næppe mere udbredt end i normalbefolkningen, mens sceneskræk, tvangshandlinger og depressioner derimod er hyppige. Måske fordi kunsten fejlagtigt kan bruges som en kompensation for at omgøre et basalt mindreværd, men i virkeligheden blot omgår det, og derved holder det ved lige. Berømmelsen er ikke en matrix, kunstneren kan bygge sin selvtillid på, da den skal komme indefra og ikke kan ydrestyres.

Den mani-depressive og det kompositorisk kreative

Den bipolare sygdom er langt mere beslægtet med det emotionelt kreative. Schumann var ikke operakomponist, men han har en meget stor lied-produktion bag sig, og mange af sangene er uden tvivl komponeret i hans submaniske perioder. Hans egen emotionalitet projiceres ud allerede i begyndelsen af hans berømte sangcyklus *Dichterliebe*, hvor sangstemmen udtrykker forelskelsesdrømmen (positive automatiske tanker) i dur, mens Schumanns egne metakognitive (ved siden af kommenterende) akkompagnement i formellem- og efterspillene er i mol og viser, han ikke selv tror på drømmen (negative automatiske tanker). Harmonikkens deskriptive bitonalitet (vekslen mellem dur og mol) er således et meget godt sindbillede på hans egen skiften mellem depression og mani. Den

maniske fase, som er at sidestille med ren psykose, kan sagtens være særdeles kreativ, men er på grund af sindssygen ikke et udtryk for genialitet. Depressioner kvæler det kreative, hvilket fx var tydeligt hos Tjaikovsky, der i sine nedtrykte perioder ikke kunne komponere og mistede både lysten og selvtilliden.

Emotionerne er livets salt

Min tese er, at det klassisk kompositoriske kunstnersind adskiller sig markant fra andre kunstnere. Komponisten er mere afhængig af sin emotionalitet end forfatteren, der kan kompensere for emotionaliteten ved det intellektuelle og hyperrefleksive. Måske kommer det skizotypiske symptombillede lettere til udtryk i nutidige operakomponisters anderledes tilgang til det emotionelle og romantiske i og med, at kompositioner i dag ikke altid primært lægger vægten på dette. Vi lever i en tid, hvor begreber som det at være cool og tjekket synes mere sejt. Det er måske et stort tab, da emotionerne nu engang er livets salt; om end vi gerne vil tolke, efterrationalisere og tro, at vi intellektuelt overvejende træffer vores egne valg. Men det er nu engang emotionerne, som primært driver os, og også dem vi lever for. Det kan komponistpsykiaterne lære os at føle i de store klassiske operaværker.

Speciallæge i psykiatri Sebastian Swane er tidligere operasolist ved bl.a. Sydneyoperaen i Australien og uddannet i musikteori og sang ved universitetet og konservatoriet i København og Royal College Opera School i London. Tidligere fungerende overlæge på Amager Psykiatriske afdeling og nu ansat som psykiater på klinik for Ambulant behandling på Rigshospitalets psykiatriske afdeling. Han har desuden sin egen privatpraksis med kognitiv terapi. www.Sebastian-Swane.dk